

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філософських наук, доцента
Бродецької Юлії Юріївни
на дисертаційне дослідження
Гюльхан Юлії Борисівни
на тему «**Витоки та еволюційні трансформації української**
ментальності»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 Філософія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Сучасна соціокультурна реальність формує широке коло проблем, звернення до яких вимагає від дослідника глибокої філософської рефлексії, вміння працювати на міждисциплінарній площині та адаптувати результат до практичного рішення. Такого роду проблеми актуалізують потужний методологічний ресурс філософії, вимагають від неї максимального синтезу теоретико-емпіричної бази. Саме до таких питань в сучасному філософському дискурсі відноситься проблема ментальності, її витоків, розвитку, особливо в розрізі національної унікальності феномена.

Феномен ментальності складає онтологічне підґрунття будь-якої з форм співбуттєвості – спільноти, суспільства чи держави. В сучасних українських воєнних реаліях проблема української ментальності постає наріжним каменем. Оскільки за цих загрозливих обставин вона перейшла до ракурсу тих питань, що безпосередньо визначають перспективи українського суспільства. Тож перед філософською рефлексією постає відповідальне завдання виявлення онтологічної природи феномену, механізмів та логіки його формування, а також з'ясування унікальної етнічної (української) природи феномену ментальності, її витоків та еволюційних трансформацій. Саме на такі онтологічні, соціокультурні інтенції спрямована дисертаційна робота «Витоки та еволюційні трансформації української ментальності» Юлії Гюльхан, що для дискурсу сучасної української філософії та соціальних реалій, набуває особливого значення та актуальності.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано в межах планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Розвиток творчої особистості в сучасному

соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація 0122U000076). Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради 29 жовтня 2020 року (протокол № 3).

3. Наукова новизна та практична значущість одержаних результатів

Наукові положення та науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати проведеного Юлією Гюльхан дослідження мають важливе значення для філософії і полягають в наступному. Авторкою вперше подано визначення української ментальності як соціокультурного феномену, у якому життєві сенси (цінності) народу становлять моделюючу специфічну домінуючу його світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння та взаємодію зі світом (с.22). В умовах зазначеної концептуалізації феномену української ментальності здобувачці вдалося запропонувати п'ятикомпонентну структуру національної ментальності, яка містить архетипічний, соціально-історичний, когнітивний, ціннісно-нормативний, емоційний компоненти, що надають можливості виявляти характер та особливості проявів досліджуваного феномену.

Наступним важливим теоретико-методологічним кроком дисертаційного дослідження, на мою думку, виступає виявлення природи формування та еволюції сутнісних ознак феномену ментальності. В архітектоніці досліджуваного феномену Юлією Гюльхан визначено дві групи компонентів: статичні – відносно стійкі структури ментальності, що сприяють збереженню унікальності національної ментальності (соціально-історичні компоненти, пов'язані із національною пам'яттю), та динамічні структури. Останні дають змогу ментальності еволюційно трансформуватися, змінюватися зі зміною історичних та суспільних процесів (когнітивний, ціннісно-нормативний та емоційний компоненти) (с. 22). Ці позиції наукової новизни, на мою думку, є найбільш суттєвими, оскільки реалізують мету та завдання дисертаційної роботи Юлії Гюльхан, а саме, провести філософський аналіз витоків формування сутнісних характеристик української ментальності та її еволюційних трансформацій у сучасному суспільстві.

Зазначені положення дозволяють авторці реалізувати такі пункти роботи, найбільш значущими серед яких є: а) визначення сутнісних характеристик поняття «української ментальності», яке відображає сукупність психологічних, культурних, соціальних та історичних ознак, які характеризують специфіку способу мислення, почуттів, цінностей, поведінки та сприйняття світу українського народу; б) вдосконалення наукових поглядів щодо ролі стереотипів та архетипів у функціонуванні національної ментальності, охарактеризовано такі архетипи української ментальності, як «Природа», «Дім», «Слово», «Воїн».

Заслуговує на себе увагу також спроба дисертантки реактуалізувати методологічну спадщину української філософії, виявити нові актуальні смисли філософії серця в контексті вирішення мети дисертаційної роботи. Така комплексна спроба формування наукової новизни в дисертаційному дослідженні Юлії Гюльхан є обґрунтованою та актуальною.

Необхідно зазначити, що практична значущість отриманих результатів дослідження дозволяє застосовувати їх при викладанні навчальних курсів спеціальності 033 Філософія, а крім того, для розробки більш продуктивних та креативних політико-соціальних заходів та реалізації проектів реформування країни.

4. Повнота викладу матеріалу дисертації в публікаціях

Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 9 наукових працях, зокрема 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 5 праць апробаційного характеру. Дотримано вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць, а саме публікацій основного змісту дисертації.

Зміст публікацій здобувача, спрямованість міжнародних наукових конференцій, де відбулась апробація основних наукових положень та результатів дисертації, повною мірою розкривають дослідницьку проблему. В цілому дисертаційна робота за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, матеріали якого пройшли належну апробацію.

5. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Уважне ознайомлення з текстом дисертації Юлії Гюльхан дає підстави стверджувати, що сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є обґрунтованими та в цілому відповідають вимогам до подібного виду досліджень, базуються на аналізі широкого спектру джерельної бази та емпіричних матеріалів. Основні положення щодо витоків формування сутнісних характеристик української ментальності та її еволюційних трансформацій у сучасному суспільстві презентовано логічно та обґрунтовано. Результати дослідження відповідають меті та завданням роботи, представлені в основних висновках дослідження.

На достатньому теоретичному рівні представлено структурні елементи дослідження, його науковий апарат. Зокрема, цікавим є підбір та застосування методологічної бази дослідження. Автор звертається до широкого спектру загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких системний, історико-філософський, феноменологічний. Чітко визначена мета та відповідні задачі дослідження, що й зумовили логіку розгортання наукових пошуків дисертантки та результати наукового доробку. Об'єкт, предмет та мета дослідження є узгодженими між собою, що впливає на обґрунтованість наукових

результатів. Дисертаційне дослідження має чітку структуру, в кінці кожного розділу та підрозділів робляться самостійні висновки, простежується логічний взаємозв'язок і послідовність викладу результатів дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (7 підрозділів), висновків до кожного розділу, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 193 сторінки, список використаних джерел включає 191 найменування, з них 43 іноземними мовами.

У першому розділі своєї роботи, який має назву «Теоретико-методологічні основи філософського дослідження української ментальності» Юлія Гюльхан здійснює філософську ревізію основних робочих концептів дослідження як от: «ментальність», «менталітет», «національна ментальність», «українська ментальність» у сучасному філософському дискурсі. Такий методологічний крок дозволяє авторці запропонувати власне визначення поняття «українська ментальність», під яким розуміється соціокультурний феномен, у якому життєві сенси (цінності) народу становлять моделюючу специфічну домінанту його світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння та взаємодію зі світом. Зазначено, що поняття «українська ментальність» відображає сукупність психологічних, культурних, соціальних та історичних рис, які характеризують специфіку способу мислення, почуттів, цінностей, поведінки та сприйняття світу українського народу. Це поняття охоплює особливості світосприйняття та світовідношення українців, їх систему цінностей, переконань та традицій.

Підкреслюється, що феномен національної ментальності відображає певний ціннісно-духовний стан народу, який формується унаслідок історично тривалого і досить стійкого впливу різних чинників і обставин (природно-географічних, суспільних, геополітичних, соціально-економічних, етнічних, релігійних, культурних, тощо). При цьому, соціокультурні перетворення, безумовно, впливають на закладені в структурі національної ментальності базові уявлення, ціннісні пріоритети, однак архетипи, традиції практично залишаються незмінними.

Хочу зазначити, що в перегляд, ревізія базових концептів, пошук сучасних «відповідників» буттєвих понять є необхідною процедурою, що дозволяє застосовувати категоріально-понятійний апарат соціальної філософії для комплексного аналізу феномену ментальності та його різновидів. Тож така категоріальна реверсія є безумовно необхідною.

Другий розділ «Витоки і передумови формування української ментальності» дисертантка присвячує визначенню сутнісних компонентів структури національної ментальності, які формувались із ранньої стадії етногенезу. Зазначається, що феномен національної ментальності є соціокультурним феноменом, який сформувався унаслідок історично тривалого

і досить стійкого впливу різних чинників і обставин (геополітичних, суспільних, природногеографічних, культурних, етнічних, соціально-економічних, релігійних та ін.). Авторка пропонує п'ятикомпонентну структуру національної ментальності, елементами якої виступають: 1) архетипічні компоненти (система архетипів, стереотипів, цінностей, значень, які протягом історії набули архетипічного статусу); 2) соціально-історичний компонент (національна пам'ять, історія культури народу); 3) когнітивний компонент (образ світу і способи мислення колективного суб'єкта); 4) ціннісно-нормативний компонент (система цінностей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, значень, норм); 5) емоційний компонент (соціальнопсихологічні почуття, вираження емоцій, емпатійність). Кожен з цих компонентів має несвідомий і свідомий рівні, і характеризується стійкими і нестійкими структурними станами, відносяться до статичних та динамічних структур, які впливають на формування та еволюцію сутнісних ознак національної ментальності.

Безпосередня увага дослідження приділяється аксіологічному аспекту формування української ментальності. Аналітика дослідження розгортається навколо ціннісного аспекту ментальності – ціннісній ментальності як певному способі мислення, розуміння і ставлення до навколишнього світу та діяльності в ньому. Проаналізовані такі архетипи української ментальності, як «Природа», «Дім», «Слово», «Воїн», існування яких пов'язано з етногенезом давньої культури українського народу, історичним розвитком української державності, освіти та культури.

У третьому розділі «Еволюційні трансформації української ментальності у контексті нових історичних процесів» проаналізовано основні фактори, що впливають на формування національної ментальності (геополітичні, суспільно-політичні, історично-суспільні, етнічні), які сприяли становленню суттєвих рис української ментальності. Соціально-філософське осмислення особливостей еволюційних трансформацій української ментальності в сучасному українському суспільстві, зосереджено на складних зміни в способах мислення, цінностях, стереотипах та поведінці українців під впливом нових історичних процесів, пов'язаних, зокрема, з російсько-українською війною.

Особлива увага третього розділу приділяється ціннісним зрушенням української ментальності в умовах нових історичних процесів. Тут спостерігається виражений міждисциплінарний характер дисертаційного дослідження Юлії Гюльхан, що проявляється в спробах теоретико-емпіричної верифікації наукових положень роботи (звернення до результатів соціологічних досліджень, напрацювань соціальної психології тощо).

Огляд тексту дисертаційного дослідження дозволяє говорити про теоретико-практичне значення та обґрунтованість головних позицій та пунктів

роботи Юлії Гюльхан, що містяться в розділах тексту, і відображені у висновках. Матеріали дисертаційної роботи Юлії Гюльхан можуть стати теоретико-емпіричним підґрунтям в розробці філософсько-онтологічних засад дослідження феномену української ментальності.

6. Оцінка змісту й оформлення дисертації

Дисертаційна робота добре структурована, логіка дослідження є обґрунтованою. Зміст наукових праць доповнює основні положення дисертаційної роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висувуються до подібного роду наукових робіт і відповідає встановленим вимогам. Стиль викладу наукових положень, матеріалів досліджень, висновків зрозумілий та доступний для сприйняття. Наукова робота є самостійною, завершеною працею, що пройшла належну апробацію.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Дисертаційне дослідження Юлії Гюльхан здійснено на належному теоретико-емпіричному рівні. Разом з тим, деякі положення дисертації є дискусійними, тому варто зробити певні зауваження та рекомендації для подальшого удосконалення заявленої проблематики.

По-перше, методологія представленої роботи з огляду на проблему дослідження в цілому підібрана досить ретельно й дозволяє вирішувати мету та завдання поставлені авторкою. Зокрема, мова йде про системний, історико-філософський, феноменологічний підходи. Проте, застосування онтологічного підходу значно би розширило евристичний потенціал дослідження, дозволивши розглядати феномен ментальності в онтологічному розрізі як духовну складову буття, форму буттєвираження. З огляду онтологічного підходу відкривається гармонійний зв'язок між ментальністю, релігією та топосом походження українського народу, більш послідовно проявляється генеза національних цінностей. До того ж, окремі елементи онтологічного підходу здобувачка активно в роботі застосовує (наприклад, виявлення сутнісних елементів національної ментальності з погляду онтології у підрозділі 2.1, ревізія базових концептів, пошук сучасних «відповідників» буттєвих понять тощо).

По-друге, звернення дисертантки до перегляду, ревізії базових категорій поля концепту ментальності, пошук «відповідників» досліджуваних понять, зокрема, «ментальність», «менталітет», «національна ментальність» тощо, є необхідною ґрунтовною процедурою. Така реверсія дозволяє структурувати та визначити вихідні елементи феномену ментальність. Проте не досить рельєфною, на мій погляд, дана спроба лишається відносно понять «ментальність» та «менталітет». Розмитість зазначених категорій, іншими словами, потребує понятійної конкретизації.

По-третє, в аналізі ціннісних складових формування української ментальності (підрозділ 2.2) зазначається, що «цінності і ціннісні уявлення, об'єднані принципом «соборності», духовності, «кордоцентричності» можна вважати вираженням справжньої сутності української національної ментальності та самоідентифікації народу» (с.107). Проте самі онтологічні чинники такої ціннісної унікальності окреслюються досить поверхнево. Зокрема, дисертантка фрагментарно зазначає, що «релігійний фактор також впливає на формування національної ментальності... Духовність та релігійність є невід'ємною складовою української ментальності» (с.115). Однак йдеться про те, що унікальність ціннісної палітри української ментальності, представлена принципом «соборності», духовності, «кордоцентризму» є проекцією саме кайнонічного, духовного зв'язку українського етносу з Богом (Кирило Туровський, Петро Могила, Г.Сковорода, П.Юркевич, Ф.Прокопович, Т.Шевченко, М.Драгоманов тощо). Тобто саме духовна, релігійна природа українського народу стає онтологічною умовою (а не складовою) формування зазначених ціннісних універсалій.

Зазначені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

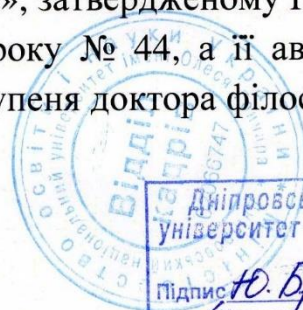
8. Загальний висновок

Враховуючи актуальність досліджуваної проблеми, наукову новизну положень дисертаційної роботи, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, можна вважати, що дисертація Юлії Борисівни Гюльхан «Витоки та еволюційні трансформації української ментальності» має завершений, систематизований характер і відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Юлія Борисівна Гюльхан заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент

Доктор філософських наук, доцент,
Професор кафедри філософії
Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара

Юлія БРОДЕЦЬКА

Юлія БРОДЕЦЬКА